

Музей „Искра“ – Казанлък

Проблеми и изследвания
на тракийската култура

Том 9

Казанлък, 2019

© Авторски колектив, 2019
© Издателство „Фабер“, 2019
© Исторически музей „Искра“ – Казанлък, 2019

ISSN 1312-8256

ПРОБЛЕМИ И ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ТРАКИЙСКАТА КУЛТУРА

Том 9

◆

Редактори:

Проф. д-р Тотко Стоянов

Гл. ас. д-р Даниела Стоянова

◆

Съставител: *Меглена Първин*

◆

Формат 70x100/16

Печатни коли

◆

ФАБЕР

В. Търново 5000, п.к. 241

(062) 600 650; www.faber-bg.com

Музей „Искра“ – Казанлък

**ПРОБЛЕМИ И ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ТРАКИЙСКАТА КУЛТУРА**

Том 9

Казанлък, 2019

СЪДЪРЖАНИЕ | CONTENTS

Георги Нехризов, Росица Кендерова, Стефка Приставова Селище от ранната бронзова епоха при с. Седлари, община Момчилград – археологически, геоморфоложки, седиментоложки и петрографски изследвания	9
Georgi Nekhrizov, Rossitza Kenderova and Stefka Pristavova The Early Bronze Age Settlement at Sedlari Village, Momchilgrad Municipality – Archaeological, Geomorphological, Sedimentological and Petrographic Studies.....	9
Татяна Кънчева-Русева Тракийска култова брадва от Загорци, община Нова Загора	27
Tatjana Kanceva-Ruseva Thracian Cult Axe from Zagortzi, Nova Zagora Municipality.....	27
Иван Маразов Властелинът и пръстените.....	36
Ivan Marazov The Lord and the Rings	36
Валерия Фол Природата и тракийските извънселищни топоси на вяра – акцент върху Казанлъшката долина	60
Valeria Fol Nature and the Thracian Out-of-Town Topoi of Faith – an Accent on the Kazanlak Valley	60
Диана Димитрова Некропол Косматките в землището на гр. Шипка. Изследвания и проблеми	65
Diana Dimitrova Kosmatka Necropolis in the Lands of the Town of Shipka. Researches and Academic Issues	65

Меглена Първин

Два сребърни съда от югозападната камера
на комплекса в могила Оструша 108

Meglena Parvin

On the Two Silver Vessels from the Southwest Chamber
of the Mound Complex Ostrusha 108

Даниела Стоянова, Консуело Манетта

Каменните акротерии от саркофаговидната камера
в могила Оструша 121

Daniela Stoyanova, Consuelo Manetta

Stone Acroteria from the Sarcophagus-Like Chamber Tomb
in Ostrusha Mound..... 121

Георги Маевров

Реконструкция на акротерий от саркофагоподобната камера
в могила Оструша 155

Georgi Mavrov

Reconstruction of an Acroterion from the Sarcophagus-Like
Chamber of Ostrusha Tumulus..... 155

Емил Нанков

Mapping Retail Trade at Seuthopolis: the Case of the Balance Scales 164

Емил Нанков

Картиране на търговията на дребно в Севтополис:
случаят на мерителните везни 164

Вяра Петрова

Контексти на разкриване на атическата рисувана керамика
от обект „Аджийска воденица I“ (Емпорион Пистирос)..... 184

Vyara Petrova

Spatial Distribution of Attic Painted Pottery from Site
“Adzhisky Vodenitsa I” (Emporion Pistiros) 184

Александрина Цонева

Глинена каликс-чаша с апликирано изображение
на Дионис от долината на средна Струма..... 204

Alexandrina Tsoneva

A Clay Calyx-Cup with an Appliqué Image of Dionysus
from Heraclea Sintica 204

Петър Димитров

Тракийският Херос..... 211

Peter Dimitrov

The Thracian Heros..... 211

Веселин Игнатов

Три унищожени четириколки от района на гр. Нова Загора 224

Veselin Ignatov

Three Destroyed Four-Wheel Carriages from the Region of Nova Zagora ... 224

Силвия Борисова

Първична консервация при проучване на гроб
в източната могила, с. Караново, община Нова Загора..... 256

Silviya Borisova

Primary Conservation in the Survey of a Grave Located
in the Eastern Mound, Karanovo Village, Nova Zagora Municipality.... 256

Силвия Зарева

Готи и хуни на Балканите през III – V в.:
Нашествия и демонизация 298

Silviya Zareva

Goths and Huns in the Balkans 3rd – 5th C. A.D.:
Invasions and Demonization 298

АВТОРИ 308

КАМЕННИТЕ АКРОТЕРИИ ОТ САРКОФАГОВИДНАТА КАМЕРА В МОГИЛА ОСТРУША

Даниела Стоянова, Консуело Манетта

Проученият през 1993 година комплекс в могила Оструша, в землището на гр. Шипка, е сред най-значимите открития в Казанлъшката долина след Казанлъшката гробница и столицата на Севт III – Севтополис. С откриването му на практика се поставя началото на мащабните археологически проучвания през 90-те години на XX в. и първото десетилетие на XXI в., довели до разкриването на още над 20 монументални гробници. Това, към настоящия момент, прави района на Казанлъшката долина най-ясно доловимия в археологически план династичен център в Тракия от периода V – III в. пр. Хр. Поредицата от впечатляващи гробници засега завършва с открития в могила Голяма Косматка друг впечатляващ комплекс (Димитрова, 2015). Значението на комплекса в могила Оструша може да се види и от вниманието, което има към него в научната литература. След първата сравнително подробна публикация на проучвателя Георги Китов (Китов 1994), следват две монографични изследвания, първото посветено на консервацията на живописната декорация (Barov 1996), а второто – на цялостния анализ на касетирания таван (Valeva 2005). Последвалите важни наблюдения доведоха и до нова интерпретация на композицията от вътрешния правоъгълник на касетирания таван, която възстановява тук изображения на Плеядите (Manetta 2013; Манетта и др. 2016, 44 – 60). Цялостен преглед на натрупаната литература, с цел да се постави комплексът в могила Оструша сред другите известни паметници на монументалната архитектура в Казанлъшката долина, е направен в публикацията на Тотко Стоянов и Милена Тонкова (Stoyanov, Tonkova 2015, 923 – 926). Публикувани са и първите резултати от ново цялостно документиране на архитектурата и живописа в камерата (Манетта и др. 2016). В хода на новото документиране се сблъскахме с липсата на публикувана систематизирана информация за артефактите, разкрити в комплекса, като изключим една статия на Богдана Лилова за струпването от глинени съдове и каменни артефакти пред фасадата на многокамерната сграда (Лилова 2011), както и наскоро публикуваната статия на Чавдар Цочев за амфорната тара от

струпването, която е много важна за прецизирането на хронологията на комплекса (Tzochев 2018, 550 – 551, Pl. 8a).

I. Цел

Целта на настоящата статия е да представи каменните акротерии, стояли върху двата фронтонa на монолитния покрив на саркофагоподобната камера в могила Оструша. Акротериите са документирани при проучването на голямото струпване от разтрошени глинени съдове, разположено в непосредствена близост до монументалния комплекс (Китов 1994, 17 долу, 18; Valeva 2005, 14, n. 12, fig. 8 – 12; Китов 2008, 62 – 63, fig. 79; Лилова 2011). Графичното им фотодокументиране е извършено в края на месец август 2015 година¹. Надяваме се с публикуването на акротериите да запълним част от липсващата информация за артефактите и да спомогнем за реконструкцията на историята на комплекса².

II. Коментар върху досегашните изследвания

В струпването са намерени, както цели, така и фрагментирани акротерии (Табло 1.1 – 2). В досегашните публикации техният брой се различава. В статията на Г. Китов от 1994 г. е посочено, че в струпването са открити 6 антефикса и един акротерий (Китов 1994, 18). Ю. Вълева споменава 5 акротерии, 1 централен и 4 ъглови (Valeva 2005, 14, n. 12). В по-късна публикация на Г. Китов се съобщава за 1 централен и 5 ъглови акротерия (Китов 2008, 63). В експозицията на Исторически музей Искра, гр. Казанлък са изложени 4 ъглови и 1 централен акротерии. В Античния

¹ Документирането на акротериите стана с любезното съдействие на Меглена Първин, главен уредник на фонд „Археология – Античност“ в ИМ Искра, гр. Казанлък, за което сърдечно ѝ благодарим. Също така сърдечно благодарим и на Богдана Лилова, заместник научен ръководител на археологическите проучвания на могила Оструша, за възможността да се запознаем с фотоархива ѝ, което ни позволи да добием по-пълна представа за местонамирането на акротериите. Дигитализацията на чертежите е дело на Петър Минков, на когото също сърдечно благодарим. Автори на текста на увода и части I – III и VII – VIII са Даниела Стоянова и Консуело Манетта, а на части IV – VI автор е Даниела Стоянова.

² Керамиката от струпването също е в много напреднал етап на обработка от д-р Чавдар Цочев. За сребърните кана и каликс чаша, намерени в югозападното помещение на комплекса, виж статията на Меглена Първин в настоящия том. За нагръдника тип Мезек и 7-те сребърни апликации от конското погребение намерени в същата камера виж Parvin, forthcoming.

фонд на музея се съхраняваха и три фрагмента от изложените в експозицията ъглови акротерии, които бяха възстановени на оригиналните си места и 6 фрагмента от шести акротерий. Размерите на запазените детайли, както и декорацията от централен лист, не оставиха съмнение, че това са останки от втори централен акротерий. С това беше окончателно възстановен и броят на акротериите – 2 централни и 4 ъглови.

III. Централните и ъглови акротерии от струпването

Подробностите за всеки един от акротериите са дадени по-долу в каталога. Тук ще представим обобщената информация.

Всички акротерии са изработени от варовик, за разлика от камъка използван за саркофаговидната камера и по-късно добавените помещения от втората фаза, които са от изветрял гранит. Варовикът от този вид е с много ограничено приложение в монументалната архитектура в Казанлъшката долина. Това показва специална грижа при избора на материала за изработването на акротериите. Централните акротерии (**кат. № 1 – 2**) са с височина 36,4 см, ширина при основата 37,5 см, максимална ширина 40,0 см и запазена дебелина при основата 27,0 см³. Основата не е равна, а двускатна, което позволява плътното прилепване към върха на фронтона. Двата ската сключват ъгъл от 138°, който е идентичен с този на фронтоните на камерата. Долната и задната им повърхност са много добре обработени със зъбчато длето. Върху лицевата повърхност са изрязани в нисък релеф седемлистни палмети, със завити навътре пламъковидни листа (Табло 1.1; 2 – 3). Централният и страничните листа излизат от ромбовидна сърцевина. От двете страни на сърцевината са разположени двойни волутни спирали, а всеки край на спиралата завършва с къс ластар. Контурът на лицето, без скатовете на основата, е очертан с тънка релефна ивица. Данните, които имаме от изцяло запазения централен акротерий, показват че върху долната основа липсват дупки за щифтове.

При размерите на ъгловите акротерии се наблюдават минимални разлики (**Кат. № 3 – 6**). Височината им варира от 27,4 см до 28,3 см (Табло 3 – 7). Дължината на лицевите страни при основите варират от 20,4 см до 22,3 см, а на задните страни от 20,8 см до 23,0 см. Задните страни и основите са много добре обработени със зъбчато длето. Върху двете лица на ъгловите акротерии – това, което стои от страната на фронтона и това което стои от страната на стрехата – са изрязани в нисък релеф полу-

³ Размерите посочени у Valeva 2005, n. 12, тук са допълнени.

палмети със завити навътре пламъковидни листа. Централният лист и ромбовидната сърцевина са разделени наполовина между двете лица, а на всяко от лицата са оформени по 3 странични лица. За разлика от централните акротерии, при ъгловите акотерии ромбовидната сърцевина се развива към основата в триъгълна подпора. Встрани от сърцевината има двойна волутна спирала с ластари. Контурите на лицата, без основите, са очертани с тънка релефна ивица. Върху близката до квадрат долна основа на ъгловите акротерии са оформени по 2 правоъгълни дупки за захващането им чрез метални/дървени щифтове за фронтона. По ъглите на фронтоната обаче липсват такива дупки⁴. Върху един от акротериите (Кат. № 6, Табло 7.3, 7) е установена любопитна подробност. С остро длето е разчертана схема за местата на дупките за щифтовете. Поради някаква причина схемата е променета и дупките са изрязани на други места.

Лицевата повърхност на акротериите е покрита с тънък слой бяла варова мазилка и последващ от тънка щукова мазилка. Следи от такава мазилка има и върху външните стени на монолитната саркофаговидна камера и покрива ѝ. Всички акротерии са с по-слаби или по-силни следи от горене, основна причина за пораженията върху целостта им.

Типът на палметата, изрязан върху акротериите, е от най-семплите, определен от A. Conze като тип I A, йонийски тип палмета със затворени навътре листа, излизащи от сърцевина, централен лист и две спирални волути в основата му (Conze 1906, 323; Vedder 1985, Abb. 11, I.A).

IV. Реконструкция на мястото на акротериите в комплекса. Хронология

Видът и броят на акротериите съответства точно за декорирането на фронтоните на саркофаговидната камера. Това е също важно свидетелство в подкрепа на принадлежността на акротериите към саркофаговидната камера. Установяването със сигурност на принадлежността им към саркофаговидната камера дава възможност да се коментира и въпросът за времето на тяхното демонтиране и поставяне в струпването пред комплекса. Демонтирането на акротериите трябва да е станало непосредствено преди или успоредно с изграждането на допълнителните помещения около камерата, които бележат вторият етап от развитието на

⁴ Липсата на дупки върху покрива, показва че монтирането на ъгловите акротерии е било осъществено без използването на щифтове. Това от своя страна не дава възможност да се прецени дали дупките са били предназначени за метални или дървени щифтове.

комплекса. Дали струпването е резултат от еднократно действие или последователност от действия не може да се каже със сигурност. Позицията на акротериите най-отгоре в струпването обаче показва, че те бележат краен етап в неговото оформяне. Въпреки че не е възможно да се прецени дали е резултат от еднократно действие или многократна активност, оформянето на струпването може да се е случило само в рамките от монтирането на монолитната камера до момента на изграждането на допълнителните помещения. Дори да е свързано само с изграждането на втората фаза от комплекса, то между първата и втората строителна фаза няма много голяма хронологическа разлика. Основания за тези констатации ни дават на първо място два фрагмента от дръжки на тасоски амфори с печати. Единият печат е на епонима Ἰπλίδης (ок. 326 г. пр. Хр.), а другият на епонима Ἦροφῶν (ок. 323 г. пр. Хр.), чиято дейност се датира в средата на 20-те години на IV в. пр. Хр. (Tzochev 2018, 550 – 551, Pl. 8a: 2 – 3). На второ място сходството в монументалния характер на първата и втората фаза също са много впечатляващи (Манетта и др. 2016, 36 – 37). На трето място в подкрепа на тази хронология са и данните от анализа на леглото в камерата. То намира много силни връзки с оформянето на още две клинета от гробници в Казанлъшката долина – от гробницата в могила Грифони и от гробницата в могила 2 при Долно Изворово. Връзките са толкова силни, че дават възможност да се говори за работа на едно ателие. (Манетта и др. 2016, 42 – 44; Стоянова 2018, 157 – 164, обр. 7 – 12). Сред останките от инвентара на някои от погребенията извършени в гробницата от Долно Изворово е и дръжка от тасоска амфора с печат на епонима Τιμοκλῆς, чиято дейност се датира около 310 г. пр. Хр. (Tzochev 2016, Tab. 2; Tzochev 2018, 549, Pl. 6:2). Така на границата между третата и последната четвърт на IV в. пр. Хр. са изградени комплекса в могила Оструша и гробниците в могила 2 при Долно Изворово и в могила Грифони. В подкрепа на тази хронология са и формалните и декоративни характеристики на касетирания таван от камерата (Manetta 2013; Манетта и др. 2016). Макар и косвено, потвърждение за тази хронология на комплекса в могила Оструша са и добрите паралели на каменните акротерии на саркофаговидната камера с декорацията на глинените антефикси украсявали двореца в Севтополис (Чичикова, Димитров 2016, 47, фиг. 26 – 27). За съжаление все още липсва подробна публикация на антефиксите, но наличните данни показват две основни форми. И при двете е представена в релеф 11-листна палмета, излизаща от сърцевина. В основата на палметата има две двойни спирални волути. Листата са пламъковидни, завити навътре, като в горния си край са удебелени и завършват с остър връх. При някои от листата може да се

види централната жилка. Разликата между двете форми е, че при едната лицевата плоча следва контура на палметата, а при втората палметата е вписана в правоъгълна лицева плоча. Данните от анализа на амфорните печати, както и на други артефакти от Севтополис показват, че началото на функционирането на града трябва да се постави около 313 – 310 г. пр. Хр. (Balkanska, Tzochев 2008, 190; Nankov 2008, 44 – 48). Това е и датата на глинените палметни антефикси украсявали двореца⁵.

V. Дискусия за декорацията с палметни акротерии в монументалната архитектура

В хода на развитието на волутните акротерии в архаичната епоха се появява междинна палмета. Тази комбинация води до развитието първо на палметни акротерии и по-късно в класическата епоха и на акротерии с растителна декорация, при които основен елемент е палметата с волути. Съчетаването на централен и ъглови акротерии като развит тип, с равностойни елементи палмета и волути, се появява в края на VI в. пр. Хр. (Danner 1989, 36 – 42). През архаичната епоха тези акротерии украсяват фронтоните на храмови сгради, а през къснокласическата и елинистическата епоха те са част и от декорацията на фасадите на монументални гробници в Тракия и Македония.

В Тракия схемата от централен и странични акротерии, декорацията на които включва цяла палмета с двойни спирални волути и полупалмети с една двойна спирална волута, е представена на фасадата от първия строителен период на гробницата от Гагово (последната четвърт на IV в. пр. Хр.) (Русев, Стоянова 2012, 70 – 71, обр. 87). Върху запазения ъгъл от фронтоната на фасадата на гробницата в могила Шушманец е представен в нисък релеф лошо артикулиран ъглов акротерий⁶. Декорацията му включва двойна спирална волута и полупалмета от 5 странични и един централен лист (Dimitrova 2013, 135, fig. 7). Централният акротерий би следвало да е бил с 11-листна палмета с две двойни спирални волути. Върху фронтоната над входната рамка на гробната камера също са представени палметни акротерии в нисък релеф. Централният акротерий включва 11-листна палмета с пламъковидни листа. Те са завити навътре

⁵ Различен тип палметни антефикси произхождат от представителна сграда в м. Градовете, с. Крън (Stefanova, Stoyanova 2013; Stoyanov, Tonkova 2015, 919).

⁶ Най-вероятната дата на строителство на гробницата в могила Шушманец е около средата на третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Dimitrova 2013, 139 – 140; Stoyanov, Stoyanova 2016, 326, Tzochев 2018, 550).

около централен лист. В основата на палметата има две двойни спирални волути. Контурът на акротериите следва този на палметите. В ъглите са представени полупалмети с един централен и 5 странични листа, както и една двойна спирална волута (Dimitrova 2013, 136 – 137, fig. 9). Не е изключено да са били оцветени с червена боя (земна охра). Очевидно този модел следва и очертаната чрез връзване палмета върху централния акротерий поставен върху архитрава на фасадата на гробницата от Смядово (края на IV в. пр. Хр. – първата четвърт на III в. пр. Хр.). Налице е 9-листна палмета, състояща се от централен лист и странични пламтящи листа затворени навътре. В основата на палметата има две единични волути (Атанасов, Неделчев 2002, 553, обр. 4 – 5, 7 – 9).

Различен тип палмета и свързаната с нея декорация показват централният и ъглов акротерии от царската гробница с кариатириди от Свещари (Чичикова и др. 2012, 23 – 24, обр. 30 – 32). В основата на акротерия са оформени обърнати надолу акантови листа, а на мястото на обичайната сърцевина на палметата е оформена малка 6-листна палмета, без централен лист. От малката палмета излиза голяма 6-листна палмета без централен лист и розета между най-вътрешните листа. Под палметата и покрай акантовите листа са оформени двойни спирални волути с наклон навън и встрани. Върху лицето на ъгловия акротерий, което стои на фасадата на гробницата, е изрязана една двойна спирална волута, която е почти хоризонтална. От нея тръгват три завити навътре пламтящи листа. Под спиралната волута с червена боя са изрисувани очертанятията на акантови листа. Червена боя е документирана и върху останалите елементи от палметата. Ръбът, свързващ двете лица на акротерия, е скосен и в получената равнина с червена боя е изрисуван тънък филиз, завършващ с цвят/розета. Лицето, което гледа към страничната стена на гробницата, е грубо обработено и върху него с червена боя е нанесен проектът на полупалмета с волута. Палметата на централния акротерий е от тип 2 коринтски антемион, най-близо отговарящ на вариант IVb по A. Conze (Conze 1906, 338; Vedder 1985, Abb. 11, IVb). Формите на този антемион са много и разнообразни в атическите антемион стели и техните локални варианти, представени включително и в западнопонтийските колонии⁷. Не е изключено именно ателиетата от тази зона да са инспирирали схемата на акротериите от царската гробница с кариатириди. В потвърждение на тази констатация е и декорацията на централния акротерий от наискоса на храма на понтийската майка на боговете в Дионисополис (виж по-долу).

⁷ Подробно за атеемион стелите от Западнопонтийските колонии виж: Petrova 2006; Petrova 2015, 9 – 14, 26 – 29.

Пред фасадата и в предгробната камера на гробницата в югоизточната периферия на Жаба могила, гр. Стрелча са намерени два централни акротерия и фрагменти от един или два ъглови акротерия (Teleaga 2014a, 27–28, Taf. 7, 8–9; 8, 1–2; Teleaga 2014b, 59–61, Taf. 7, 2–5; 10, 1–3, 7–8; 11, 2). Макар и изпълнени в различен стил, двата централни акротерия следват най-развитите схеми на палметните/растителни акротерии, което ги приобщава към най-представителните примери от класическата монументална архитектура. Частично запазеният централен акротерий, както и свързаните с него фрагменти от ъглов/и акротерий/и са изработени от вулканичен туф.⁸ Основата на централния акротерий е двускатна. Долната повърхност има анатирозис, оформен с плоско и зъбчато длето и по-грубо обработена с чук задна част. Запазено е леглото на скоба, разположено по дължината на акротерия. Такава е частично запазена и в срещуположния край, както и отзад. Страничните и задната повърхности са по-грубо обработени. Върху лицевата страна е изрязана декорация във висок релеф. От основата на акротерия излизат 5 акантови листа с извити навън и встрани връхчета. От акантовите листа израстват два канелирани каулиса, с устна и чашка, от които се развиват на две нива симетрични композиции от ластари. В долното ниво ластарите имат по три спирали (хиелици), най-горната от които липсва. От всеки ластар излиза и по една розета и цвят от арация. В горното ниво ластарите оформят кръг, в който е вписана глава на Медуза Горгона. Акротерият е счупен над нивото на горната устна на Горгоната. Може с голяма доза сигурност да се предположи, че акротерият е завършвал с 9-листна палмета, каквато се реконструира на ъгловите акротерии. Горгоната е с изплезен език, но формата на лицето се доближава до елинистическите модели. Липсва превръзката от две змии под брадата. Комбинацията от растителен акротерий и Горгона не е много често срещана (Danner 1989, 37).

Двата фрагмента от ъглов/и акротерий/и позволяват да се възстанови до голяма степен формата им (Teleaga 2014b, 61, Taf. 7, 2; 10, 7–8). Върху двете лица на страничните акротерии са изрязани в дълбок релеф полупалмети, като към централния лист с копиевидна форма са насочени по четири пламтящи завити навътре листа, със застъпващи се връхчета. В основата на палметата липсва сърцевина, а листата излизат направо от

⁸ В цитираните публикации на Е. Teleaga видът на камъка е описан като пясъчник. Авторът следва описанията в полевата документация на проучвателя Г. Китов. В действителност, видът на камъка е вулканичен туф, използван основно за изграждането и на самата гробница.

две спирални волути. Най-вероятно те са били двойни, но запазените фрагменти не позволяват сигурна реконструкция. Ако се вземе предвид декорацията в основата на централния акротерий, може да се предположи, че в основата на ъгловите акротерии са били налице акантови листа, а вероятно и каулиси от които излизат хиелици/розети. Ъгълът, който сключват двете лица на ъгловия акротерий е по-голям от 90°.

Вторият централен акротерий е изработен от варовик (Teleaga 2014a, 27 – 28, Taf. 8, 1; Teleaga 2014b, 59 – 61, Taf. 11, 2). Плочата е с параболоидна форма, а основата ѝ е двускатна. Върху нея са оформени две легла за скоби тип лястовича опашка. Те са разположени в краищата на двата ската и са позволявали закрепването на акротерия към фронтона. Задната страна на акротерия е грубо обработена. Върху лицето е изрязана в нисък релеф растителна декорация. Фонът е покрит с тъмносиня боя, а растителният орнамент на отделни места е оцветен с червена боя. В основата на акротерия има две двойни спирални волути, наклонени надолу и встрани. От външните волути излизат единични ластари и лотосов цвят с 5 листа. От вътрешните волути израстват нагоре и встрани два ластара, всеки с две спирали и два лотосови цвята. Разположените по-ниско лотосови цвята са с 5 листа, а по-горните са с 6 листа. От основата на ластарите израства глава на богиня. От косите на богинята се развиват встрани и нагоре отново два ластара с две спирали и два лотосови цвята с 5 листа. Между двете горни спирали на ластарите е оформена сърцевина с форма на лабрис, от която излиза нагоре към върха на акротерия 7-листна палмета. Централният лист е с копиевидна форма, а страничните листа са пламъковидни, отворени навън. Срещуположно, към основата на акротерия, има втора по-малка 7-листна палмета. Централният лист е копиевиден, а страничните пламъковидни листа са отворени навън. Израстващите ластари от косата на богинята ясно я определят като растителна. Комбинацията от растителни акротерии и растителни богини се появява в елинистическата епоха. В малкото познати примери от монументалната архитектура, като например акротерия от храма на Артемида Лефкофриене от Магнезия на Меандър от първата половина на II в. пр. Хр. богинята е представена като крилата женска фигура (Webb 1996, 89 – 92). На главата си носи калатос и е облечена в къс безръкавен пеплос, който под кръста се разделя на две и преминава в акантови листа. Мотивът на крилатата растителна богиня е повторен и върху фриза от целата на храма. Очевидно при изобразяването на растителната богиня в акротерия от Жаба могила, където

тя е представена само като женска глава, от която излизат растителни мотиви, е налице друга иконографска схема⁹.

Според проучвателя Г. Китов акротерият с Горгона принадлежи на фасадата на гробницата в югоизточната периферия на Жаба могила, а този с растителната богиня принадлежи на друга гробница или на светилището в северозападната периферия на могилата, както той определя документираният тук гробница (Китов 1979, 9). Според Е. Teleaga централният акротерий с Горгона и страничните акротерии принадлежат на първата фасада на гробницата в югоизточната периферия, а акротерият с растителна богиня на повторно изградената фасада на същата гробница (Teleaga 2014a, 27 – 28; Teleaga 2014b, 59 – 60). Последните анализи показват, че в Жаба могила са документирани останки от три гробници, като архитектурни елементи от гробницата с Пантерите и тази в северозападната периферия са преизползвани в гробницата в югоизточната периферия (Стоянова, Цочев 2016). Стилът на изработка на централния и ъгловите акротерии отговаря изцяло на този използван за йонийската рамка за врата на гробницата в югоизточната периферия.¹⁰ Горната половина на

⁹ Иконографската схема на крилата растителна богиня върху акротерия от храма на Артемида Лefкофриене, се появява в монументалната архитектура в Мала Азия във втората половина на IV в. пр. Хр. и продължава да се използва през II в. пр. Хр. Очевидно мотивът заема важно място в малоазийската архитектура, след като го срещаме отново върху акротерий от храма на император Траян в Пергам. Крилата растителна богиня е представена върху фриза на скална гробница от Мира, Ликия (втората половина на IV в. пр. Хр.), капител от Саламис, Кипър (втората половина на IV в. пр. Хр.), антов капител от храма на Зевс в Магнезия на Меандър (края на III в. пр. Хр. – началото на II в. пр. Хр.), върху антови капители от елинистическия храм на Аполон в Дидима, които датират във втората четвърт на II в. пр. Хр. (Webb 1996, 104, 155 – 156). За наличието обаче и на иконографски тип представящ само главата на растителна богиня ни подсказва глинени антефикс от елинистическата епоха от селищна структура в близост до Одесос. Върху антефикса са представени в релеф акантови листа, от които излизат ластари с хиелици, обрамчващи глава на богиня. Върху шията е представена и огърлица (Стоянова 2008, 229, фиг. 10, табл. 24, 3).

¹⁰ Палметната декорация е представена и върху други елементи от архитектурата на гробницата в югоизточната периферия на Жаба могила, изработени в сходен стил. Примерите са следните: 1. Върху малък фрагмент, чиято функция трудно може да се определи със сигурност, е оформена малка 9-листна палмета, със затворени навътре пламъковидни листа. Върховете на листата се застъпват. Палметата излиза от тригълна сърцевина, която към основата на детайла се развива в две едноспирални волути. От волутите израстват встрани и нагоре ластари. 2. Върху линтела на йонийската рамка за врата за връзка между вертикалния и хоризонталния йонийски киматион са използвани 7-листни палмети със затворени навътре пламъковидни листа с допиращи се връхчета. Централният лист е копиевиден. В основата на палметата са оформени

блока, върху който е изрязан щурцът на йонийската рамка, е оформена като праг за втора йонийска рамка. Най-вероятно за щурц на тази втора йонийска рамка е използван блокът с щурц и йонийски архитрав (Teleaga 2014b, Taf. 11.1), а коментираният акротерии ясно показват наличието на фронтон, който завършва фасадата. Така реконструираната фасада използва наличните детайли намерени пред фасадата на гробницата в една строителна фаза, което съответства и на ситуацията документирана на място. Реконструираният ъгъл при върха на фронтоната на гробницата с Пантерите е 125° , който се различава минимално от този на акротерия с растителна богиня – 126° . Както акротерия, така и фасадата са изработени от варовик, но няма сигурни данни за връзка между тях. Стръмният ъгъл на покривната конструкция на предгробната и гробната камери и декорираната с ордерни елементи фасада на гробницата в северозападната периферия на Жаба могила, показват че те са независими елементи, т.е. конструкцията на покритието не излиза на фасадата на гробницата, а е скрита от нея. Двете камери са били покрити с общ конзолен свод. Ъгълът, който сключва сводът спрямо стената е 60° . От своя страна, запазените останки от фасадната стена, включващи профилиран тойхобат, а най-вероятно и йонийска рамка за врата, не изключват вероятността за наличието на фронтон с наклон на скатовете, сходен с този на гробницата в югоизточната периферия.

Най-вероятно от фасадата на гробницата в Четиньова могила, с. Старосел, произхожда блок от ъгъла на фронтоната (Kitov 2001 – 2002, 8, fig. 18)¹¹. Завършващата фасция на наклонения корниз се развива към ъгъла на фронтоната в голяма едноспирална волута. Волутата е конкавна, а конвексното око е оцветено в червено. Върху горната повърхност на волутата има дупка за щифт, което показва наличието на допълнителен елемент върху нея, растителен (най-вероятно палмета) или фигурален, изработен

едноспирални волути, от които излизат ластари. 3. В двата края на лесбийския киматийон, разположен над завършващата фасция на същата рамка за врата, са оформени ъглови палмети с три странични пламъковидни листа, със застъпващи се връхчета, затворени навътре. Палметата е обърната с листата надолу. В основата на палметата има едноспирални волути, от които израстват ластари. 4. Върху блока включващ йонийски архитрав и линтел от йонийска рамка за врата също са изрязани 7-листни палмети. Те отново свързват хоризонталния и вертикалния йонийски киматийон от линтела. Около копиевидното листо се развиват пламтящи листа, затворени навътре, със застъпващи се връхчета. Листата израстват от две двойни спирални волути, които завършват в единия си край с ластар (Teleaga 2014b, Abb. 7, 1–2, 4–6; Taf.7.1, 8.6, 10.9, 11.1).

¹¹ Не много ясно информация за наличието на повече от един фронтон от комплекса в Четиньова могила виж в Kitov 2003a, 4, 10, 13.

от камък или метал. От основата на волутата излиза ъглова палмета. От капковидна сърцевина излизат седем пламтящи листа, завити нагоре и навътре към волутата. Пред ъгловата палмета е оформен и самостоятелен ластар. Ако при централния акротерий е следвана основната схема на волутните акротерии би следвало при върха на фронтона да се срещат две едноспирални волути, от които да израства палмета/фигурална декорация.

Върху фронтона на фасадата на гробницата в могила Грифони са изрязани двуизмерно централен и ъгови акротерии, които представляват силно стилизирани централна палмета и странични полупалмети. Те са предадени само силуетно, без изрязване на листата (Kitov 2003b, 308, fig. 4–5). Схемата следва най-ранните модели на волутно-палметни акротерии използвани в монументалната архитектура. От наклонените корнизи/сими израстват едноспирални волути при върха и ъглите на фронтона. Върху тях са разположени палметите. Според проучвателя Г. Китов, очертаванията на акротериите са неясни поради качеството на камъка. Всъщност, тази част от фасадата е с леки обрушвания, но най-вероятно в проекта е заложено именно това силуетно изрязване. Показателни за това са изрязаните в релеф палмети върху рамката на вратата към гробната камера в гробницата в могила Шушманец. И в двата случая е използван един и същ вид камък – изветрял гранит. Най-вероятно идентичен фронтон и акротерии са украсявали и фасадата на гробницата в могила 2 при Долно Изворово. Основания за тази констатация ни дават запазените елементи от фасадата, рамката на вратата и пиластровите колони (Нехризов, Първин 2011, обр. 16), които са идентични на тези от фасадата на гробницата в могила Грифони. Същата схема на фронтон с палметни акротерии върху едноспирални волути може да се види върху една надгробна стела от Одесос, която се датира в ранноелинистическата епоха (Petrova 2015, 38, 255, Pl. 20.3).

Фасадата на гробницата от кв. Филипово, гр. Пловдив, завършва с архитравен блок. Горният му край завършва със силуетно представен нисък фронтон с централни и ъгови акротерии, които имитират формата на палметните акротерии (Ботушарова, Коларова 1961, 282, обр. 5). В гробницата от могила 6 от Борово на място е запазен ъглов акротерий, чиято форма имитира ъгловите палметни акротерии, без да е изрязана декорацията. Няма съмнение, че е бил налице и централен акротерий. Страничният акротерий е оформен заедно с наклонения корниз от един блок (Станчев 2002, 616–617, 619, обр. 4). Фасадата на гробницата от Курт кале, с. Мезек също е била украсена с централен и ъгови акротерии, вър-

ху които липсва изрязана декорация. Централният акротерий не е добре документиран, но страничният акротерий имитира формата на ъгловите палметни акротерии. Закрепването върху покрива/фронтона е осъществено чрез щифт (Theodossiev, Stoyanova 2010, 180, fig. 4 – 8).

В декорацията на фасадите на гробниците в Македония също са налице палметни акротерии. В наскоро публикуваната монография за гробницата с Палметите от Лефкадия е направено и обобщение за акротериите, известни от други гробници (Rhomioroulou, Schmidt-Dounas 2010, 17 – 18, 50 – 54, Farbtaf. 1, 4.1, 5.1, 6.1, 8, 9.1; Taf. 2, 3.2; Beil. 1.1, 10, 12 – 13). В 12 гробници са налице каменни акротерии с релефна декорация, при някои от тях с данни за оцветяване¹², а в три паметника акротериите са изпълнени само с рисунък¹³. Особено представителни са акротериите на

¹² С релефни каменни акротерии са следните гробници: 1. Гробницата с Палметите от Лефкадия (края на IV – началото на III в. пр. Хр.), виж по-долу; 2. Агия Параскеви (края на IV в. пр. Хр.), която е имала централен и ъглови акротерии, които не са запазени. Налице са обаче дупките за щифтовете за ъгловите акротерии, а за централния акротерий има оформена равна площадка, без дупка за щифт; 3. Гробницата близък от Veroia (последната четвърт на IV в. пр. Хр.). В долепените една до друга гробници с еднакви фасади на фронтоните са силуетно оформени централни и ъглови акротерии, без да е изпълнена декорация; 4. Гробница Е от Пела (след средата на III в. пр. Хр.). Гробницата е от варовик, но акротериите са от мрамор, т. е. те са специално поръчани. Върху тях има релефни палмети. Ъгловите акротерии са монтирани върху равните подложки; 5. Гробницата от Spelia/Eordaia (2 ¼ на II в. пр. Хр.). Тук е запазен само десният ъглов акротерий. В камък силуетно е очертана формата на полупалмета, без да са изрязани детайли. 6. Гробница I от Агиос Атанасиос (III в. пр. Хр.), където са документиран останки от ъгловите акротерии, украсени с палмета; 7. Гробница II от Агиос Атанасиос (III в. пр. Хр.), където има централен и ъглови акротерии изработени от каменни блокове; 8. Гробница III в могила Бела, Вергина (края на III в. пр. Хр.), където има централен и ъглови акротерии изработени от каменни блокове; 9. Гробницата на Лизон и Каликъл, Лефкадия (края на III – началото на II в. пр. Хр.); 10. Дорийската гробница в могила Бела, Вергина (втората половина на III в. пр. Хр.), където са предадени в релеф акротерии; 11. Гробница Дион III (Karytsa) (края на III – началото на II в. пр. Хр.), където чрез щукатура са апликирани акротерии на фронтоната (Rhomioroulou, Schmidt-Dounas 2010, 50 – 51 и посочената литература); 12. Мраморни централен и ъглови акротерии се възстановяват на фронтоната на разрушената гробница в йонийски ордер от Вергина. Реконструкцията е въз основа на запазен фрагмент от мраморен канелиран ластар (ridged tendril) (Drougou 2016, 339, Fig. 2, 6c).

¹³ С рисувани акротерии са: 1. Гробница III от Агиос Атанасиос (последната четвърт на IV в. пр. Хр.). Върху централния акротерий е изрисувана палмета с пламтящи листа, а върху ъгловите акротерии – полупалмети, виж по-долу; 2. гробница T II от Амфиполис – Кастри (средата на III в. пр. Хр.). Върху оформения със щукатура триъгълен фронтон на фасадата са запазени изрисувани в червено централна 7-листна палмета и единият от страничните акротерии; 3. Подобно са били изрисувани и акротериите от гробница Δ в Пела (края на IV в. пр. Хр.). Проучвателят отбелязва, че няма дупки

фасадата от гробницата с Палметите в Лефкадия и гробница III от Агиос Атанасиос. В първата гробница над фронтоната са монтирани релефни каменни централен и ъглови акротерии. От основата на централния акротерий излизат акантови листа, от тях два каулиса, които завършват с волути и цвят. Над тях е разположена 7-листна палмета. Същата схема е налице и при ъгловите акротерии, но са представени полупалмети. Освен че са изрязани в релеф, те са и оцветени. Листата на палметите и дръжките са изрисувани в синьо, върху тъмно син – черен фон. Ръбовете на листата и средната жилка са подчертани в бял цвят. Розов цвят е употребен за върховете на листата. Допълнително са употребени жълт и розов цвят за подчертаване на отделни детайли. Интересно е да се отбележи, че при централния акротерий върху долната основа също има дупка за монтиране, за разлика от централния акротерий в Оструша. Предполага се, че щифтовете са били дървени, защото не са намерени метални. Дълбочината на дупката при средния акротерий е 4 см, при ъгловите е 6 – 6,4 см, дължините на страните е ок. 3,5 x 4,5 см (Rhomioroulou, Schmidt-Dounas 2010, 18, п. 69). Задните страни на акротериите са грубо обработени, за разлика от изцяло и добре обработените повърхности на тези от Оструша. Това се дължи вероятно и на позицията на акротериите в този паметник. При тези от гробницата с Палметите не е възможно да се видят. На фронтоната на гробница III от Агиос Атанасиос акротериите са представени само рисувани. Централният акротерий включва сърцевина, от която излиза 9-листна палмета, с пламъковидни листа, разположени симетрично около централен лист. Под листата има две двойни спирални волути. Тези разположени в близост до сърцевината завършват с ластари, а външните освен ластари, вероятно са имали и цветове от бял лилиум, по подобие на ъгловите акротерии, които не са запазени. Листата на палметата и полупалметите са в много светъл зелен цвят в комбинация с бял цвят. Двойните спирални волути също са зелени. Сърцевината е синя с червена рамка, окото на волутите също е червено. Стъблото и ластарите са в синьо и червено, а лилиумите са в бял цвят със зелени тичинки (Тоциλιδου-Αυλωνιτη 2005, 109 – 111, Еικ. 18, 20, 26; Πιν. 24 – 25, 29). Върху ъгловите акротерии, които са с по-малки размери, е представена полупалмета със срязан наполовина централен лист и четири странични пламъковидни листа. Всички те излизат от сърцевина, а под тях е раз-

за щифтове върху горните повърхности на блоковете оформящи ъглите на фронтоната, които от своя страна са с малка височина, за да може върху тях да се изпълнят рисувани акротерии. Това прави несигурна информацията за вида на акротериите (Rhomioroulou, Schmidt-Dounas 2010, 51 и посочената литература).

положена двойна спирална волута, вътрешната завършва с ластар, а от ластарите на външната излиза стъбло, завършващо с два цвята на бял лилиум. При двата ъглови акротерия са изпълнени различни схеми на стъблото и цветовете. Забележително в случая с тази гробница е връзката между изображенията във фронтона и акротериите. Опашките на двата антитетично разположени грифона завършват отново с цветове на бял лилиум, а от двете им страни е изрисуван скролов орнамент включващ цветове от бял лилиум.

Към посочените примери на палметни/растителни акротерии от гробници в Тракия и Македония могат да се добавят и примери на скални гробници и каменни саркофази в Мала Азия, чиито фронтони също са завършвали с палметни акротерии или техни имитации.¹⁴ Схемата на декорация в различни варианти продължава да се употребява и в монументалната храмова архитектура.

Централен и ъглови акротерии с палмета/полупалмети и двойни спирални волути са изпълнени на фасадата на храм А от светилището в Икарус на о. Файлака в Персийския залив, чието изграждане се датира в III в. пр. Хр. Върху централния акротерий е представена 9-листна палмета с централен лист и странични пламъковидни листа излизащи от сърцевина. Под палметата са разположени двойни спирални волути. Върху страничните акротерии са представени полупалмети от същия тип. Върху фасадата на храм В са налице само ъглови палметни акротерии, които повтарят схемата на тези от храм А. Същата схема е повторена и върху централните акротерии, украсявали олтара на храм А (Jeppesen 1989, 42 – 49, fig. 30, 61, 63 – 69, 76 – 78).

От фронтона на едикулата в храма на Понтийската майка на боговете от Дионисополис (втората четвърт на III в. пр. Хр.) е запазен само централният палметен акротерий, включващ три стилизирани акантови листа, от които излиза канелиран каулис, завършващ с устна. От каулиса излиза 11-листна палмета с пламтящи листа и централен лист. Успоредно на каулиса тръгват и два ластара, които се развиват в двойни спирални волути. В основата на ластарите са изрязани и малки розети (Лазаренко и др. 2013, 21, обр. 22 – 23).

¹⁴ Срав. напр. Henry 2008, fig. 23, 51a; Fedak 1990, fig. 119 за скални гробници, и Kleemann 1958, Taf.1, 18, 25 за каменни саркофази.

VI. Рисувана палметна декорация в Тракия

Разгледаните примери на палметни/растителни акротерии от Тракия провокират проследяването и на наличието на палмети в гробниците с рисувана декорация. Най-ранният пример на рисувани палмети е документиран в гробницата от с. Ружица (първата половина на V в. пр. Хр.). Върху червен фон, като декорация на линтела на входа към гробната камера, са изрисувани две 5-листни палмети. В основата на палметите има две едноспирални волути. Палметите са в жълт цвят (Агре 2005, 86 – 87).

9-листни палмети с пламъковидни, затворени навътре листа са изрисувани върху облегалката на трона от сцената с банкет от Александровската гробница (края на IV – началото на III в. пр. Хр.). Върху червен фон са представени бели листа и спирални волути (Китов 2009, 40, обр. 41).

В ъглите на касетите от външния правоъгълник на касетирания таван от саркофагоподобната камера в могила Оструша върху син фон са изрисувани бели 5-листни палмети със затворени навътре листа. Около централен лист се развиват страничните листа, всички излизаци от ромбовидна сърцевина. В основата им са развити двойни спирални волути. Същият тип палмети са изрисувани и в касетите от вътрешния правоъгълник, но върху червен фон.

Във фриза от Мъглижката гробница се редуват Панатенейски амфори с 11-листни палмети. Палметите са с отворени навън листа, които излизат от ромбовидна сърцевина, а под тях има двойни спирални волути, които завършват с ластари. Централният лист е с копиевидна форма. Палметите са изрисувани с червена боя, върху бял фон. Сребристосива 11-листна палмета с пламтящи листа, отворени навън е представена в червеното поле върху шията на централната панатенейска амфора от фриза (Гетов 1988, 22 – 27, обр. 9, 12, 14 – 15).

VII. Заключение

В заключение бихме искали да подчертаем, че акротериите изпълнени монолитно с корнизите или като самостоятелни елементи присъстват в гробничната архитектура в Тракия, но в саркофаговидната камера в могила Оструша е налице единственият засега сигурен пример за следване на модела на свободно стояща сграда. Поставени на всеки от ъглите на двата фронтонa, те са завършвали вида на храмоподобната сграда. Всички данни от камерата – планът, обемът, архитектурата и декорацията, касетираният таван и неговата живописна украса ни представят безспорен хероон. Също така трябва да се отбележи, че наличните акротерии пока-

зват употребата на различни декоративни схеми, такива които следват класическите модели от храмовата архитектура (Жаба могила, гр. Стрелча), декорацията развила се върху антемион-стелите (Царската гробница с кариатиди от с. Свещари, храмът на Понтийската майка на боговете в Дионисополис), схема с корени в архаичната епоха (гробницата с Грифоните), както и очевидно популярната схема на палметни акротерии, върху двойни спирални волути (могила Оструша, гробницата от Гагово). Надяваме се, че с настоящата работа сме направили крачка напред към отговорите на въпросите, свързани с личностите и събитията довели до изграждането на такива комплекси в Тракия.

VIII. Каталог

Кат. № 1. Централен акротерий № 1. Пол. Инв. № 40/МИКА II 1671 (Табло 1 – 2).

Материал: варовик.

Размери: височина 36,4 см, запазена дебелина 27,0 см, дължина на ската 19,5 см, ширина при основата 37,5 см, в най-широката част 40,0 см. Дълбочина на релефа 0,4 – 0,6 см.

Описание: Акротерият е изцяло запазен, с изключение на малко счупване в задния край на основата. Тя е изрязана под формата на двускатно покритие, така че да може да прилепне плътно към скатовете на наклонения корниз на фронтона. Тъгълът на скосяването е 138°. Няма дупка/и за щифт/ове за монтиране към монолитния покрив, но масивното тяло на антефикса и оформянето на долната основа са гаранция за плътното му прилепване. Дебелината на антефикса намалява постепенно от основата към върха му. В леко вдлъбнатото поле е изрязана в нисък релеф 7-листна палмета. Листата излизат от ромбовидна сърцевина. Централният лист се удебелява в горния край и завършва с остър връх. Страничните листа са пламъковидни, затворени навътре. Повърхността им е вдлъбната. Под палметата са разположени две двойни спирални волути, които завършват в двата си края с ластари. По ръба на лицевата страна преминава тясна релефна ивица, но не и по скатовете. Върху лицевата повърхност и особено върху релефната декорация е запазен тънък пласт от бяла мазилка с мраморен прах/щукатура. Задната и долната повърхност са добре обработени и са ясно видими следите от работа със зъбчато длето. Няма ясни следи от досег с огън.

Местонамиране: намерен в струпването пред фасадата на комплекса от втората строителна фаза.

Кат. № 2. 6 фрагмента от централен акротерий № 2. Пол. Инв. № 41 (Табло 3).

Материал: варовик.

Размери: размерите на запазените фрагменти, както и декорацията позволяват възстановяването на втори централен акротерий с идентични размери на кат. № 1. Размерите на отделните фрагменти: **1.** дължина 10,3 см, височина 10,4 см, дебелина 6,8 см; **2–3.** фрагменти 2–3 се свързват: дължина 23,3 см, височина 24,0 см, дебелина 5,0–10,5 см; **4.** дължина 8,5 см, височина 17,0 см, дебелина 7,4 см; **5.** дължина 8,1 см, височина 11,2 см, дебелина 5,4 см; **6.** дължина 6,9 см, височина 10,0 см, дебелина 9 см. Дълбочина на релефа 0,4–0,6 см.

Описание: Пет от фрагментите са от лицето на централния акротерий, със запазена релефна декорация, шестият фрагмент е от задния му край. Лицевите фрагменти включват ъглите при основата, част от сърцевината и листата на палметата. Запазеният изцяло централен акротерий (кат. № 1) ни позволи да възстановим цялата схема на декорация, както и самият акротерий, така че също да бъде изложен в експозицията на музея, а може би някой ден да бъде върнат, заедно с останалите 5, на оригиналното си място върху капака на саркофагоподобната камера. При работата по възстановяване местата на фрагментите и декоративната схема, се установи нещо интересно. Макар декоративната схема върху двата централни акротерия да е еднаква, то изрязването на детайлите е ставало със свободна ръка, а не по шаблон, което е довело до малки, но забележими разлики. Възстановяването на акротерия е направено от Георги Мавров¹⁵. По фрагментите има следи от горене. На места има запазени останки от тънък пласт бяла мазилка с мраморен прах/щукатура. Запазените долна и странични повърхности са добре обработени с плоско и зъбчато длето. От върха на двускатната основа нагоре е връзана къса линия, която маркира осовата линия на акротерия/палметата.

Местонамиране: намерен в струпването пред фасадата на комплекса от втората строителна фаза.

¹⁵ Възстановеният по модела на изцяло запазения акротерий втори акротерий е изложен заедно с останалите в зала 1 на раздел „Елинистическа епоха“ на Постоянната експозиция на ИМ „Искра“, гр. Казанлък. За работата по възстановяването му виж статията на Г. Мавров в настоящия том.

Кат. №3. Ъглов акротерий №1. Пол. Инв. №42, МИКА II 1673 (Табло 4).

Материал: варовик.

Размери: лице А е с дължина при основата 20,9 см, дължината на прилежаща задна страна е 20,8 см, лице В е с дължина при основата 21,0 см, дължината на прилежащата задна страна е 20,8 см. Височината е 27,8 см. Дупки за щифтове: 1. 3,3 x 3,0 см, дълбочина 3,8 см; 2. 3,4 x 3,1 см, дълбочина 3,8 см. Разстоянието между двете дупки е 5,8 см. Дълбочината на релефа е 0,4–0,6 см.

Описание: Това е най-добре запазеният ъглов акротерий. Само от ъгъла свързващ двете задни страни е отчупен малък фрагмент и залепен. Върху долната основа, по линията на диагонала свързващ лицевия ръб със задния край, има две правоъгълни дупки за щифтове. Те са разположени на приблизително равни разстояния от лицевия и задния ръб на акротерия. Върху долната и страничните повърхности са видими следите от работа със зъбчато длето. Върху релефната декорация е запазен тънък пласт от бяла мазилка с мраморен прах/щукатура. Върху двете лица са изрязани в нисък релеф две полупалмети. Те включват половината от вертикалния централен лист и три странични пламъковидни листа. Всички листа се удебеляват малко преди острия връх. Най-долният лист тръгва от основата на акротерия, като оформя долната част от сърцевината на палметата. Под него е разположена двойна спирална волута с ластари. Тънка релефна ивица върви по ръба на акротерия.

Местонамиране: намерен в струпването пред фасадата на комплекса от втората строителна фаза.

Кат. №4. Ъглов акротерий №2. Пол. Инв. №44. МИКА II 1674 (Табло 5).

Материал: варовик.

Размери: лице А е с дължина при основата 20,4 см, дължината на прилежащата задна страна е 21,0 см, лице В е с дължина при основата 21,6 см, дължината на прилежащата задна страна е 20,2 см. Височината е 28,0 см. Дупки за щифтове: 1. 3,5 x 3,8 см, дълбочина 4,1 см; 2. 3,6 x 3,6 см, дълбочина 3,8 см. Разстоянието между двете дупки е 5,4 см. Дълбочината на релефа е 0,4–0,6 см.

Описание: Върху двете лица в релеф е оформена декорация идентична на кат. №3. Върху лице А са запазени двойната спирална волута с ластара, централният лист, най-долният и най-горният странични

листа. Запазени са сърцевината и рамката на полето, оформена от тънка релефна ивица. Лицето е горяло и е със следи от консервационна намеса за фиксиране на остатъците от щукатурата. Върху лице В, което е пропукано на три части, е запазена почти изцяло релефната декорация на полупалметата, релефната ивица, сърцевината и двойната спирална волута. Върху долната основата има две правоъгълни дупки за щифтове, разположени по диагонала свързващ лицевия и задния ръб. Разстоянието между първата дупка и лицевия ръб е значително по-малко, от това между втората дупка и задния ръб. Има следи от горене и разрушения по лицевата повърхност.

Местонамиране: намерен в струпването пред фасадата на комплекса от втората строителна фаза.

Кат. № 5. Ъглов акротерий № 3. Пол. Инв. № 43, МИКА II 1675 (Табло 6).

Материал: варовик.

Размери: лице А е с дължина при основата 21,0 см, дължината на прилежащата задна страна е 23 см, лице В е с дължина при основата 21,2 см, дължината на прилежащата задна страна е 23,0 см. Височината е 27,4 см. Дупки за щифтове: 1. 3,8 x 3,4 см, дълбочина 3,4 см; 2. 3,0 x 3,3 см, дълбочина 3,1 см. Разстоянието между двете дупки е 7,0 см. Дълбочината на релефа е 0,4 – 0,6 см.

Описание: Върху двете лица в релеф е оформена декорация идентична на кат. № 3. Релефната декорация по двете лица е почти изцяло запазена, въпреки големите пукнатини, резултат от горене. Запазени са останки от бяла мазилка с мраморен прах/щукатура. Двете дупки за щифтове са разположени на приблизително равни разстояния от лицевия и задния ръб на акротерия. Задните страни са със следи от работа със зъбчатото длето, а върху долната повърхност има следи от плоско длето. Върху акротерия има следи от консервационна намеса.

Местонамиране: намерен в струпването пред фасадата на комплекса от втората строителна фаза.

Кат. № 6. Ъглов акротерий № 4. Пол. Инв. № 45, МИКА II 1672 (Табло 7).

Материал: варовик.

Размери: Лице А е с дължина при основата 22,3 см, основата на прилежащата задна страна е със същата дължина, лице В е с дължина при основата 22,3 см, основата на прилежащата задна страна е със същата

дължина. Максимално запазената височина е 21,8 см. Реконструираната височина е 28,3 см. Размери на дупките за щифтове: 1. 3,4 x 3,8 см, дълбочина 3,8 см; 2. 3,6 x 3,3 см, дълбочина 3,8 см. Разстоянието между двете дупки е 6,4 см. Дълбочината на релефа е 0,4 – 0,6 см.

Описание: Върху двете лица в релеф е оформена декорация идентична на кат. № 3. Липсват част от ъгъла и върха на акротерия. Върху лице А са отчасти запазени двойната спирална волута и двете разположени над нея странични листа. Запазени са две правоъгълни дупки, разположени по диагонала на основата. Разстоянието между първата дупка и лицевия ръб е по-голямо от това между втората дупка и задния ръб. Върху долната основа са разчертани три линии по диагонала и още три перпендикулярни на тях, маркиращи първоначалните места на дупките. Разстоянието между линиите по диагонала е 1,8 см, а между двете къси линии, маркиращи първоначалното място на първата дупка, е 3,3 см. Върху долната основа има следи от горене. Лицата също са с пукнатини от горене. Запазени са следи от бяла мазилка/щукатура.

Местонамиране: намерен в струпването пред фасадата на комплекса от втората строителна фаза.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Агре 2005: Д. Агре. Археологически проучвания на надгробна могила край с. Ружица, община Болярово през 2004 г. – В: XXIV среща на музеите от Югоизточна България, Китен 2005, София, 2005, 86 – 87.

Атанасов, Неделчев 2002: Г. Атанасов, Н. Неделчев. Гонимаседзе – жената на Севт и нейната гробница. – В: Пгтбџ. Изследвания в чест на проф. Иван Маразов, София, 2002, 550 – 557.

Ботушарова, Коларова 1961: Л. Ботушарова, В. Коларова. Куполна гробница при Пловдив. – В: Изследвания в памет на Карел Шкорпил. София, 1961, 279 – 297.

Гетов 1988: Л. Гетов. Мъглижката гробница. София, 1988.

Димитрова 2015: Д. Димитрова. Гробницата на цар Севт III в могила Голяма Косматка. София, 2015.

Китов 1979: Г. Китов. Тракийските могили край Стрелча. София, 1979.

Китов 1994: Г. Китов. Тракийски гробнично-култов комплекс в могилата Оструша край Шипка. – Проблеми на изкуството, 4, 1994, 13 – 20.

Китов 2008: Г. Китов. Могили, храмове, гробници. Записки на един „могилар“. София, 2008.

Китов 2009: Г. Китов. Александровската гробница (2 изд.). Варна, 2009.

Лазаренко и др. 2013: И. Лазаренко, Е. Мирчева, Р. Енчева, Д. Стоянова, Н. Шаранков. Храмът на Понтийската майка на боговете в Дионисополис. Варна, 2013.

Лилова 2011: Б. Лилова. Керамика и амфорни печати от ритуалното огнище в надгробна могила Оструша – землището на гр. Шипка, Казанлъшко. – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура, 5, Казанлък 2011, 127 – 137.

Манетта и др. 2016: К. Манетта, Д. Стоянова, Д. Лульо. Нови наблюдения върху архитектурата и живописа на саркофаговидната камера в могила Оструша, гр. Шипка. – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура, 8, Казанлък, 31 – 88.

Нехризов, Първин 2011: Г. Нехризов, М. Първин. Надгробна могила със зидана гробница при с. Долно Изворово, общ. Казанлък. – Бе-СА. Българско е-Списание за Археология (<http://be-ja.org>), 1, 2011, 41 – 69.

Русев, Стоянова 2012: Н. Русев, Д. Стоянова. Куполна гробница от с. Гагово, община Попово. Предварително съобщение. – В: Попово – минало и бъдеще, VI национална научна конференция, част I, Велико Търново, 41 – 134.

Станчев 2002: Д. Станчев. Македонски тип гробница от Борово, Русенско. – In: Thrace and the Aegean. Proceedings of the Eighth International congress of Thracology, Sofia – Yambol, 25 – 29 September 2000, Sofia, 2002, 615 – 626.

Стоянова 2008: Д. Стоянова. Строителна керамика и архитектурна теракота от Одесос. – В: Нумизматични, сфрагистични и епиграфски приноси към историята на черноморското крайбрежие. Международна конференция в памет на ст.н. с. Милко Мирчев, Варна, 15 – 17 септември 2005 г., Acta Musei Varnaensis, VII – 2, 2008, 215 – 246.

Стоянова 2018: Д. Стоянова. Гробни легла с декорация тип С в Тракия. – В: Вълчев, И. (съст.). Stephanos Archaeologicos ad 80 annum professoris Ludmili Getov. Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Suppl. VI, 2018, 151 – 167.

Стоянова, Цочев 2016: Д. Стоянова, Ч. Цочев. Гробницата с Пантерите в Жаба могила, Стрелча: Предварителни наблюдения. – Известия на Националния Исторически музей (Юбилеен сборник Божидар Димитров), XXVIII, 2016, 99 – 122.

Чичикова, Стоянова, Стоянов 2012: М. Чичикова, Д. Стоянова, Т. Стоянов. Царската гробница с кариатидите край село Свещари. 30 години от откриването. София, 2012.

Чичикова, Димитров 2016: М. Чичикова, К. Д. Димитров. Севтополис. Градът на Севт III. Костинброд, 2016.

Balkanska, Tzochев 2008: A. Balkanska, Ch. Tzochев. Amphora Stamps from Seuthopolis – Revised. – In: Studia in honorem Mariae Čičikova. Sofia, 2008, 188 – 205.

Barov 1995: Zd. Barov. The Thracian Tomb “Ostrusha” near Shipka, Bulgaria. Documentation of the Painted Ceiling. CD-Rom, Ethos, California, 1995.

Conze 1906: A. Conze. Die attischen Grabreliefs. III, Berlin, 1906.

Danner 1989: P. Danner. Griechische Akrotere der archaischen und klassischen Zeit. Supplementi Alla RDA – 5, Roma, 1989.

Dimitrova 2013: D. Dimitrova. Shushmanets tumular temple near Shipka (Central Bulgaria). – In: Sîrbu, V., Ștefănescu, R. (eds.) The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages. Proceedings of the 12th International Congress of Thracology, Târgoviște 10th – 14th September 2013, Necropolises, Cult places, Religion, Mythology, Vol. II, Brașov, 2013, 133 – 152.

Drougou 2016: St. Drougou. Vergina – Aigai: The Macedonian Tomb with Ionic Façade. Observations on the Form and Function of Macedonian Tombs. – In: Katsonopoulou, D., Partida, E. (eds.) Φιλέλλην. Essays presented to Stephen G. Miller, Athens, 335 – 350.

Fedak 1990: J. Fedak. Monumental Tombs of the Hellenistic Age: A Study of Selected Tombs from the Pre-classical to the Early Imperial Era. Toronto–Buffalo–London.

Henry 2008: O. Henry. Tombes de Carie. Architecture funéraire et culture Carienne, VIe – IIe s. av. J.–C. Rennes, 2008.

Jeppesen 1989: K. Jeppesen. Ikaros – The Hellenistic Settlements 3: The Sacred Enclosure in the Early Hellenistic Period. Aarhus, 1989.

Kitov 2001 – 2002: Starosel – centre culturel thrace. – Orpheus, 2001 – 2002, 11 – 12, 5 – 60.

Kitov 2003a: G. Kitov. Thracian Cult Center near Starosel. Varna, 2003.

Kitov 2003b: G. Kitov. The griffin tumulus. – Thracia XV (In honorem annorum LXX Alexandri Fol), Sofia, 2003, 303 – 312.

Kleemann 1958: I. Kleemann. Der Satrapen-Sarkophag aus Sidon. Istanbuler Forschungen 20, Berlin, 1958.

Manetta 2013: C. Manetta. The Tomb below the Ostrusha Mound and the Painted Prosopa within the Central Boxes of the Ceiling. Proposal for a new reading. – Online CHS/Harvard Research Bulletin, 1, no 2, 2013, 1 – 41.

Nankov 2008: E. Nankov. The Fortifications of the Thracian city of Seuthopolis: Breaking the mold. – Archaeologia Bulgarica, 2008, XII, 3, 15 – 56.

Parvin, forthcoming: New observations on the inventory from the southwestern Chamber of the Ostrusha tumulus Complex.

Petrova 2006: A. Petrova. Anthemion Stelae from the West Pontic Area. – Eirene XLII, 152 – 158.

Petrova 2015: A. Petrova. Funerary Reliefs from the West Pontic Area (6th – 1st Centuries BC). Colloquia Antiqua 14. Leuven – Paris – Bristol, 2015.

Rhomiopoulou, Schmidt-Dounas 2010: K. Rhomiopoulou, B. Schmidt-Dounas. Das Palmettengrab in Lefkadia. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen

instituts, Athenische Abteilung, 21 Beiheft, Mainz am Rhein, 2010 (mit einem Beitrag von H. Brecoulaki).

Stefanova, Stoyanova 2013: Kr. Stefanova, D. Stoyanova. Architectural Terracotta and Roof Tiles from Gradovete Locality near the Village of Kran. – В: Рабаджиев, К., Попов, Хр., Кацарова, В., Дамянов, М. (ред.). Сборник в памет на академик Д. П. Димитров. София, 2013, 282 – 297.

Stoyanov, Stoyanova 2016: T. Stoyanov, D. Stoyanova. Early Tombs of Thrace – Questions of the Chronology and the Cultural Context. – In: Henry, O., Kelp, U. (eds.), *Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in the First Millennium BC*, *Topoi Berlin Studies of the Ancient World, Volume 27*, Berlin/Boston, 2016, 313 – 337 in part I, (with plates 129 – 141 in part II).

Stoyanov, Tonkova 2015: T. Stoyanov, M. Tonkova. La nécropole royale thrace de Shipka–Sheynovo–Kran. – *Comptes Rendus des séances de l'année (CRAI) 2015*, II (avril–juin), 913 – 943.

Teleaga 2014a: E. Teleaga. Vorbericht über die Untersuchungen des Wagengrabes in einer Kragkuppelkonstruktion der frühhellenistischen Zeit unter der Žaba Mogila (bei Strelča, Zentralbulgarien) (unter Mitarbeit von Adrian Bălăşescu). – *Archaeologia Bulgarica*, 18, 2014, 2, 19 – 51.

Teleaga 2014b: E. Teleaga. Neue Untersuchungen zu der Kragkuppelkonstruktion der Frühhellenistischen Zeit unter der Žaba-Mogila. – *CAIËTEARA (Architectură, Restaurare, Archeologie)*, 5, 2014, 55 – 86.

Theodossiev, Stoyanova 2010: N. Theodossiev, D. Stoyanova. The beehive tomb at Kurt kale reconsidered. – In: *Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Stephcae Angelova*, *Studia Archaeologica Univesitatis Serdicensis, Suppl. V*, 2010, 179 – 198.

Τσιμπιδου-Αυλωνιτη 2005: Μ. Τσιμπιδου-Αυλωνιτη. Μακεδονικοί τάφοι στον Φοίνικα και στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης. Αθήνα, 2005.

Tzochev 2016: Ch. Tzochev. Amphora Stamps from Thasos. *The Athenian Agora*, Vol. XXXVII, Princeton, New Jersey.

Tzochev 2018: Ch. Tzochev. Transport Amphora Production in the Interior of Ancient Thrace: New Data from the Hellenistic City of Seuthopolis and Kazanlak Valley. – In: *9th Scientific Meeting on Hellenistic Pottery, Thessaloniki, December 5 – 9th 2012. Proceedings, II*. Athens, 2018, 545 – 565.

Valeva 2005: J. Valeva. *The Painted coffers of the Ostrusha tomb*. Sofia, 2005.

Vedder 1985: U. Vedder. *Untersuchungen zur plastischen Ausstattung attischer Grabanlagen des 4. Jhs. V. Chr.* Frankfurt am Main-Bern-New York, 1985.

Webb 1996: P. Webb. *Hellenistic Architectural Sculpture: Figural Motifs in Western Anatolia and the Aegean Islands*. Wisconsin, 1996.

STONE ACROTHERIA FROM THE SARCOPHAGUS-LIKE CHAMBER TOMB IN OSTRUSHA MOUND

Daniela Stoyanova, Consuelo Manetta

Both pediments of the sarcophagus-like chamber tomb in Ostrusha Mound were crowned with central (cat. Ns. 1–2) and corner (cat. Ns. 3–6) acroteria. These were found within sizable concentration of ceramic vessels in front of the façade dated to the second building phase of the entire complex (Tabl. 1–2). A 7-leaved flame palmette composed of inward curving leaves was carved in low relief on the central acroteria. The leaves fan upwards from a lozenge-shaped source placed between two double spiral volutes (Pl. 3; 2–3). Each volute ends with a tendril. Half palmette, composed of a half central leaf and three inward curving flame leaves fanning upwards from the source, was carved in low relief on both surfaces of each one of the four corner acroteria (Pl. 4–7). A double spiral volute with tendrils was placed at the base of each half palmette. The accumulation of ceramic vessels is most likely linked to the second building phase of the entire complex when more rooms were added to the sarcophagus-like chamber. The date provided by the transport amphorae found in the accumulation, as well as the comparison of some elements of the chamber to other monuments from the Kazanlak valley, suggests that the erection of the chamber and the manufacture of the antefixes can be assigned to the final years of the third quarter and the beginning of the last quarter of the 4th century BC.

The Ostrusha acroteria are not an isolated find in the tomb architecture of Thrace. The discussed comparanda indicates that the most representative monuments with façades decorated with order elements incorporated acroteria as well. Some of the acroteria, such as those from Ostrusha Mound and Gagovo tomb represent simpler scheme, while others, such as the ones from the Royal Tomb with Caryatids and Zhaba Mogila Mound have more complex scheme including additional elements such as acanthus leaves, tendrils, flowers and/or human representations. Similarities with the tomb architecture of Macedonia are noticeable. Painted palmette representations (from Ruzhitsa, Ostrusha, Maglizh, Alexandrovo) are also discussed in order to provide a fuller background for the adoption of the palmette acroteria in the tomb architecture in Thrace.

Табло 1.



1

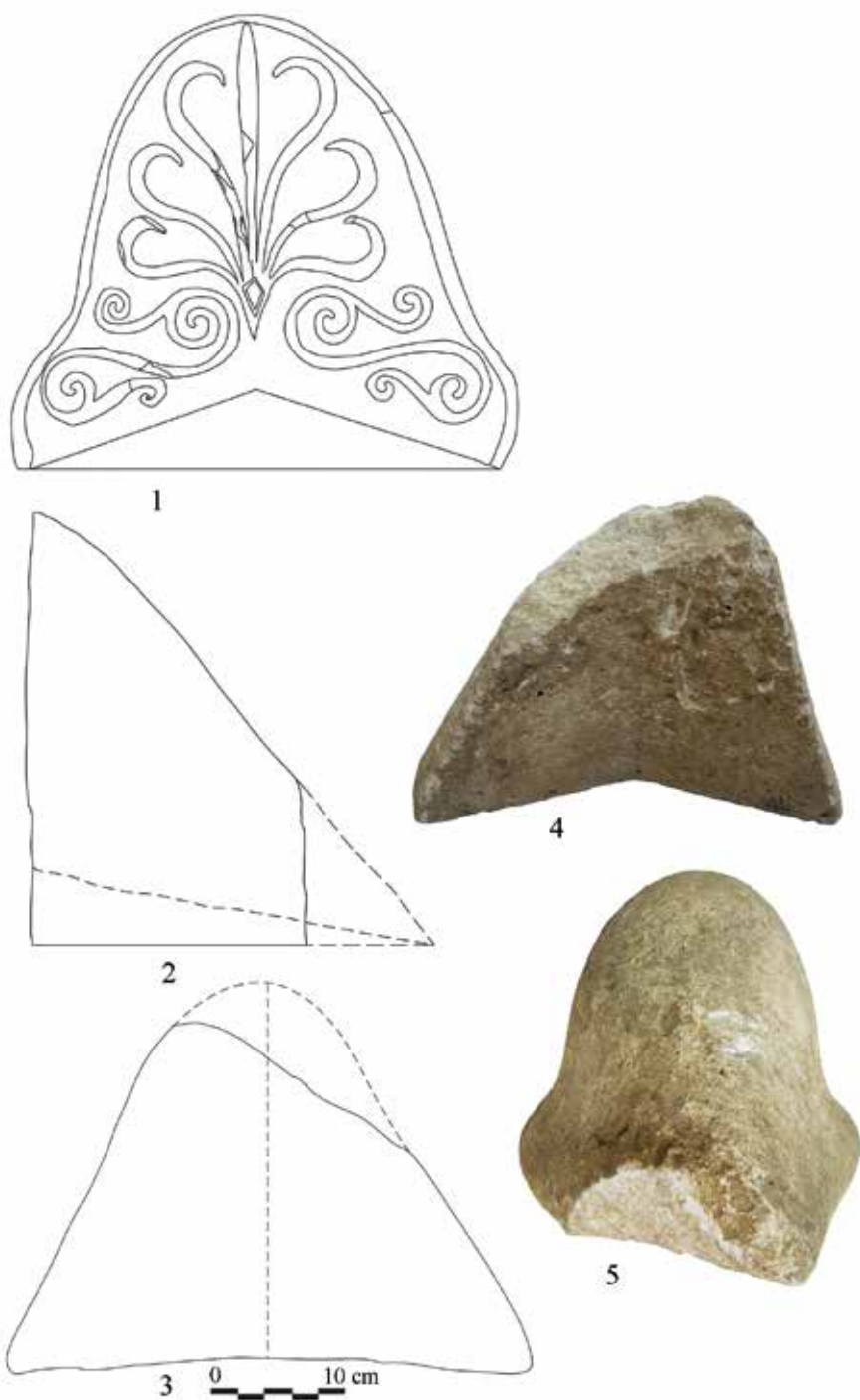


2

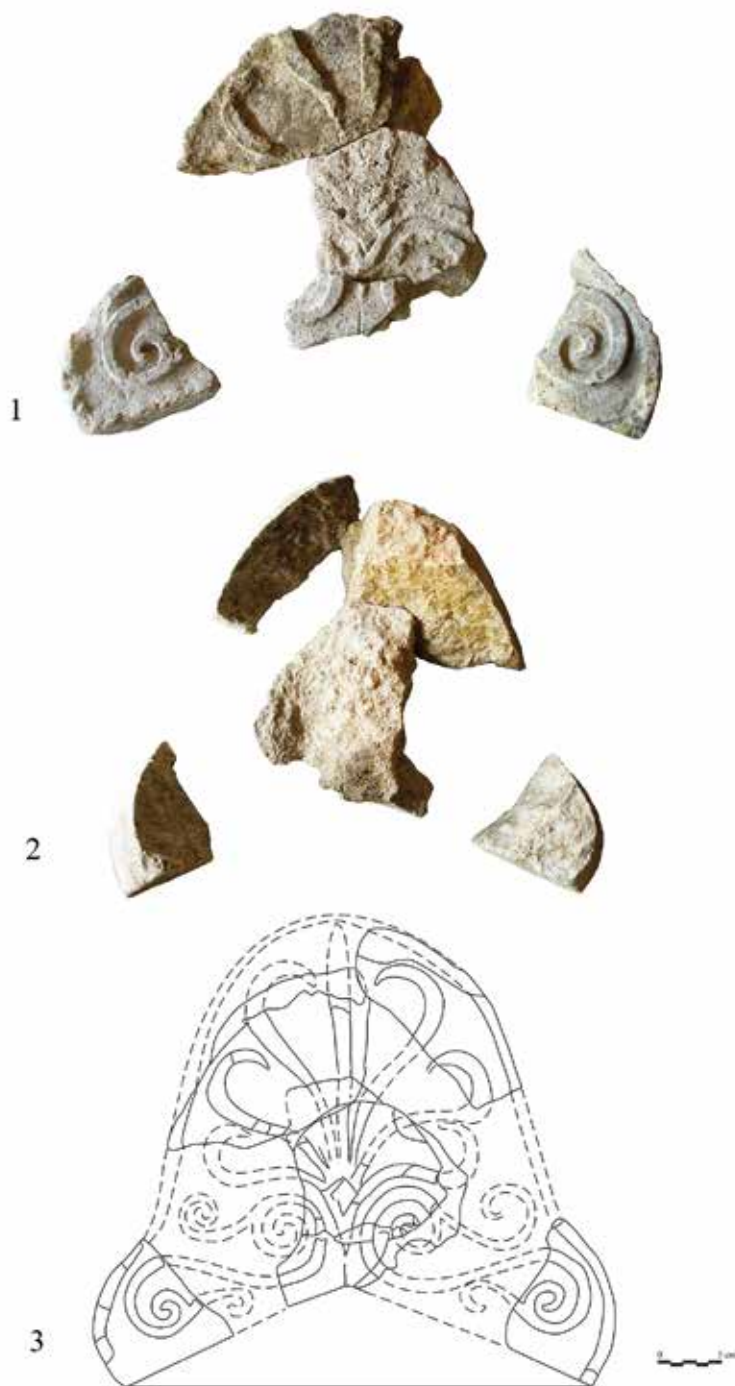


3

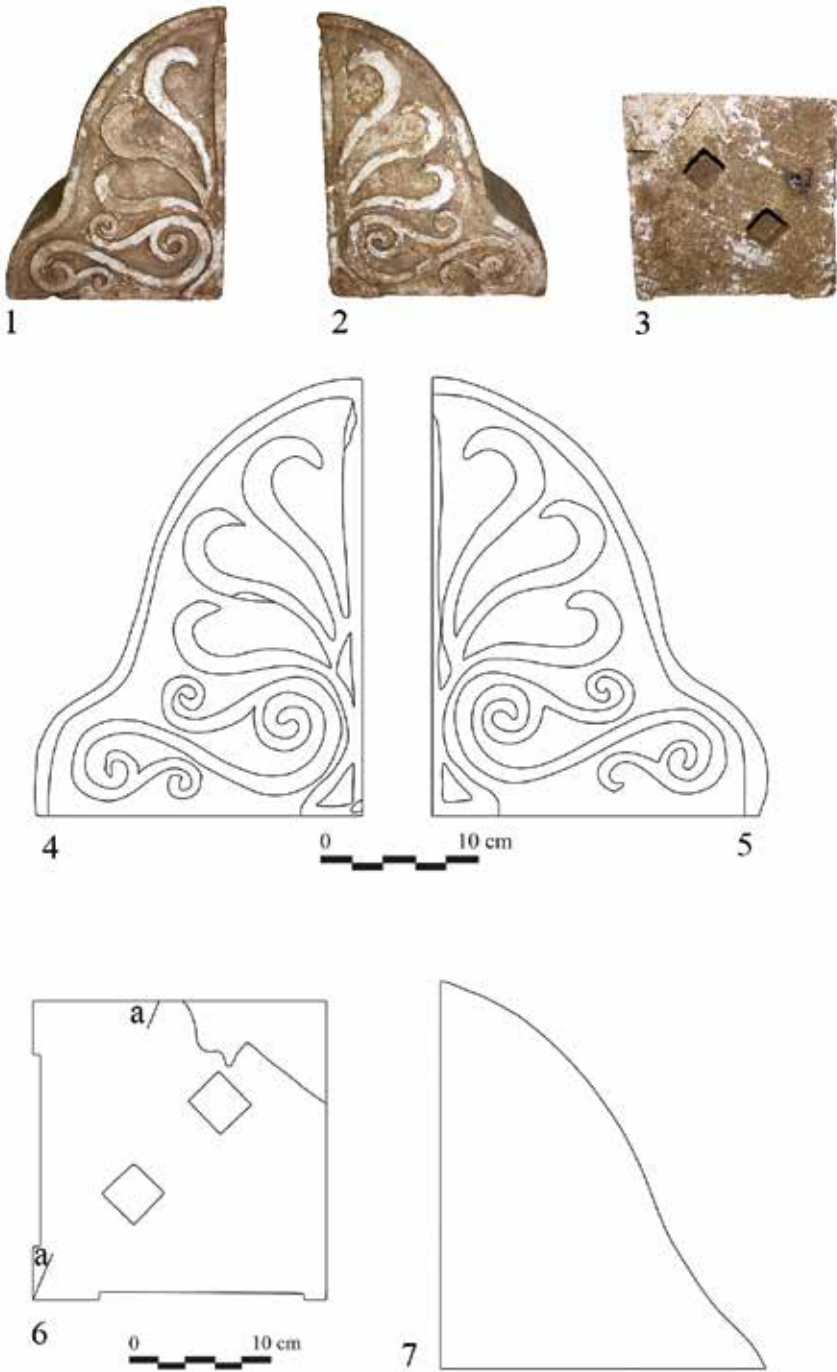
Табло 2.



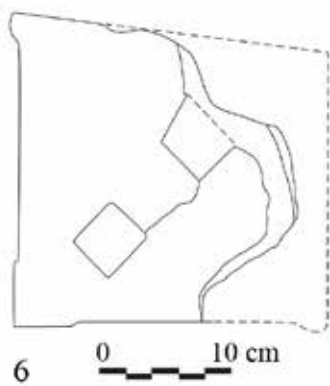
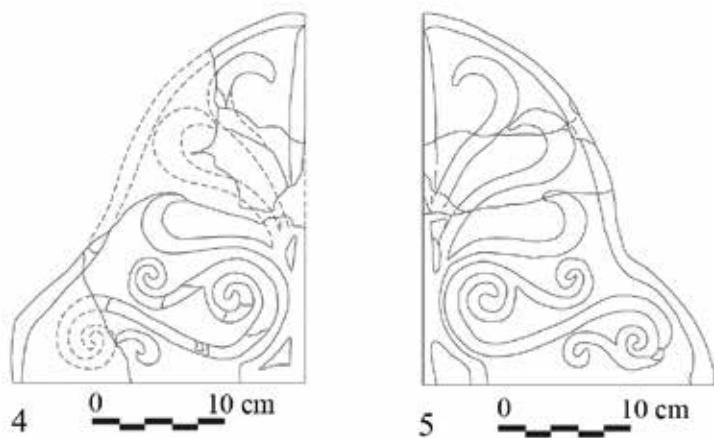
Табло 3.



Табло 4.



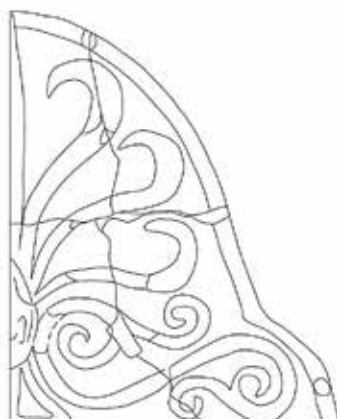
Табло 5.



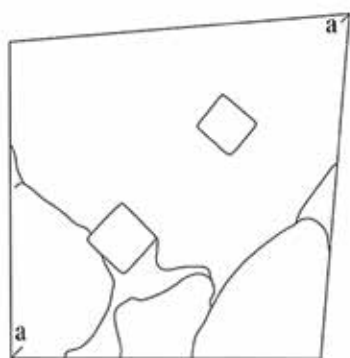
Табло 6.



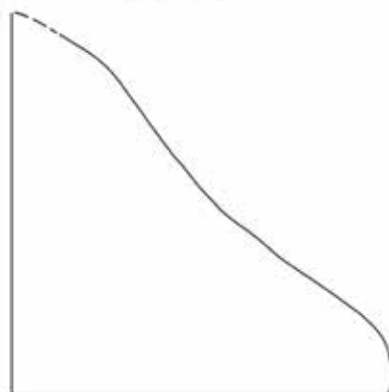
4 0 10 cm



5 0 10 cm

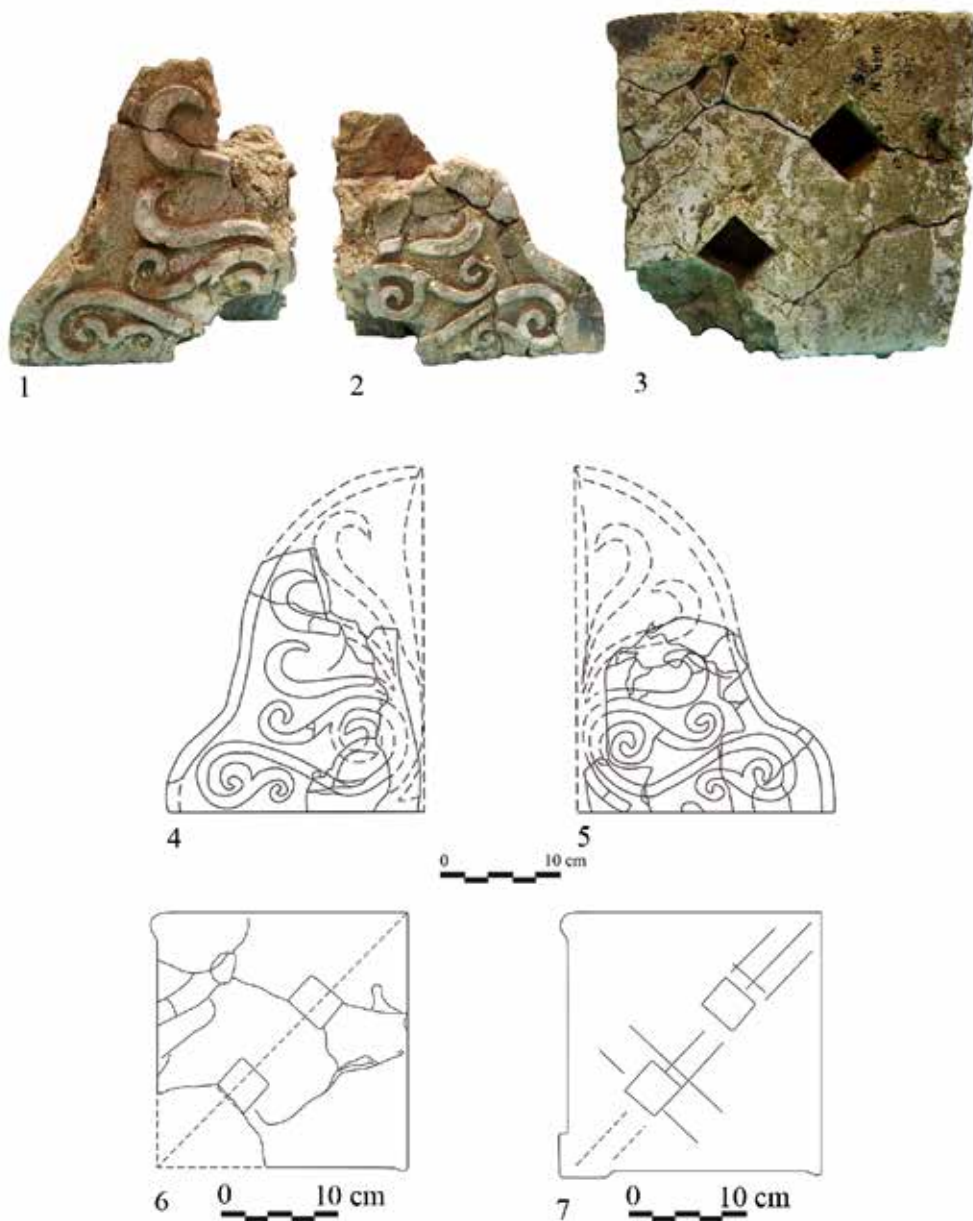


6 0 10 cm



7 0 10 cm

Табло 7.



Списък на образите

Табло 1.

1. Струпването пред фасадата на комплекса в могила Оструша (сн. Богдана Лилова). Цифрите върху акротериите отговарят на техните каталожни номера в статията.
2. Детайл от струпването пред фасадата на комплекса в могила Оструша (сн. Богдана Лилова).
3. Лицето на централен акротерий кат. № 1. (сн. Даниела Стоянова).

Табло 2.

1. Лицето на централен акротерий кат. № 1 (чертеж Д. Стоянова).
2. Страничен изглед на централен акротерий кат. № 1 (чертеж Д. Стоянова).
3. Поглед от горе на централен акротерий кат. № 1 (чертеж Д. Стоянова).
4. Долната основа на централен акротерий кат. № 1 (сн. Даниела Стоянова).
5. Поглед отзад на централен акротерий кат. № 1 (сн. Даниела Стоянова).

Табло 3.

1. Фрагментите от централен акротерий кат. № 2 (сн. Георги Мавров).
2. Фрагментите от централен акротерий кат. № 2, поглед отзад (сн. Георги Мавров).
3. Реконструкция на лицевата декорация на централен акротерий кат. № 2 (чертеж Даниела Стоянова).

Табло 4.

1. Лице А на ъглов акротерий кат. № 3 (сн. Меглена Първин).
2. Лице В на ъглов акротерий кат. № 3 (сн. Меглена Първин).
3. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 3 (сн. Меглена Първин).
4. Лице А на ъглов акротерий кат. № 3 (чертеж Даниела Стоянова).
5. Лице В на ъглов акротерий кат. № 3 (чертеж Даниела Стоянова).
6. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 3 (чертеж Даниела Стоянова).
7. Профил а-а на ъглов акротерий кат. № 3 (чертеж Даниела Стоянова).

Табло 5.

1. Лице А на ъглов акротерий кат. № 4 (сн. Даниела Стоянова).
2. Лице В на ъглов акротерий кат. № 4 (сн. Даниела Стоянова).
3. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 4 (снимка Даниела Стоянова).
4. Лице А на ъглов акротерий кат. № 4 (чертеж Даниела Стоянова).
5. Лице В на ъглов акротерий кат. № 4 (чертеж Даниела Стоянова).
6. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 4 (чертеж Даниела Стоянова).

Табло 6.

1. Лице А на ъглов акротерий кат. № 5 (сн. Даниела Стоянова).
2. Лице В на ъглов акротерий кат. № 5 (сн. Даниела Стоянова).
3. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 5 (сн. Даниела Стоянова).
4. Лице А на ъглов акротерий кат. № 5 (чертеж Даниела Стоянова).
5. Лице В на ъглов акротерий кат. № 5 (чертеж Даниела Стоянова).
6. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 5 (чертеж Даниела Стоянова).
7. Профил а-а на ъглов акротерий кат. № 5 (чертеж Даниела Стоянова).

Табло 7.

1. Лице А на ъглов акротерий кат. № 6 (сн. Даниела Стоянова).
2. Лице В на ъглов акротерий кат. № 6 (сн. Даниела Стоянова).
3. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 6 (сн. Даниела Стоянова).
4. Лице А на ъглов акротерий кат. № 6 (чертеж Даниела Стоянова).
5. Лице В на ъглов акротерий кат. № 6 (чертеж Даниела Стоянова).
6. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 6 (чертеж Даниела Стоянова).
7. Долната основа на ъглов акротерий кат. № 6 с линиите на първоначалния проект за дупките за щифтове (чертеж Даниела Стоянова).